

Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Ιωάννης Δ. Κακουδάκης

Αντιστράτηγος ε.α.

**Επίτιμος Α΄ Υπαρχηγός ΓΕΣ,
Διευθυντής της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού του ΓΕΣ και
Πρόεδρος της Ελληνικής Επιτροπής Στρατιωτικής Ιστορίας του
ΓΕΕΘΑ**

ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ο όρος γεωπολιτική¹ ως επιστήμη, για έναν τόσο μικρό εδαφικό χώρο, όπως είναι τα Αστερούσια, είναι υπερβολικός, γιατί οι όροι που παίρνουν το πρόθεμα **γεω-** όπως γεωοικονομία, γεωστρατηγική, γεωηθική, γεωθησκέια, γεωιατρική κλπ., αφορούν ολόκληρη τη Γη. Ωστόσο, θέλοντας να παρουσιάσω όσα περισσότερα στοιχεία των Αστερουσίων είναι εφικτό, επέλεξα αυτόν τον όρο. Έτσι, θα διαπιστώσετε μετά την αρχική ανάλυση που θα κάνω, ότι όλες οι ανακοινώσεις των ειδικών εκλεκτών ομιλητών κατά τη διάρκεια του τετραήμερου αυτού Συνεδρίου, εντάσσονται στον όρο γεωπολιτική, και αυτό με δικαιώνει!

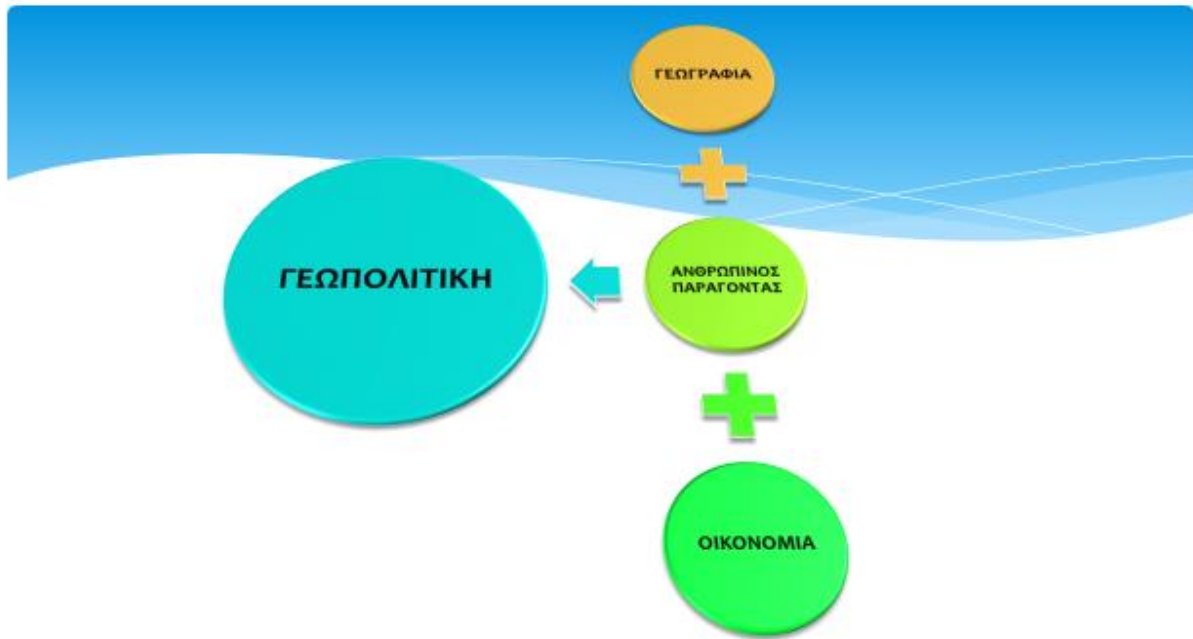
---

¹ Ο όρος Γεωπολιτική ως επιστημονικός όρος καθιερώθηκε το 1899 από τον Σουηδό καθηγητή, φιλόσοφο και πολιτικό Rudolf Kellen (1864-1922) και θεωρείται ο πατέρας της Γεωπολιτικής.

Αξιόλογοι, επίσης, εκφραστές υπήρξαν: ο Βρετανός Χαλ Φορντ Μακ Κίντερ (Hanford Mackinder 1861-1947), ο Γερμανός Ράτσελ (Ratzel 1844-1904), ο Γάλλος Βιντάλ ντε λα Μπλας (Vidal de la Blache 1845-1918), ο Αμερικανός Ναύαρχος Αλφρέδος Μάχαν (Alfred Mahan 1840-1914), οι Σάκμαν, Χαουσχόφερ, Γκορσκόφ, ο Δημήτριος Κατσίκης, ο Στρατηγός Ορέστης Βιδάλης κ. ά.

Λέγοντας, λοιπόν, γεωπολιτική εννοούμε τον κλάδο των Πολιτικών Επισημών που εξετάζει μεθοδολογικά την επίδραση του γεωγραφικού περιβάλλοντος πάνω στον **άνθρωπο, στην οικονομία, στην πολιτική, στη στρατηγική και στις διεθνείς σχέσεις.**

Οι βασικοί ρυθμιστικοί παράγοντες της γεωπολιτικής είναι:

Η **γεωγραφία** της χώρας ή της περιοχής, δηλαδή η θέση, τα όρια, η έκταση, η φυσική διαμόρφωση, τα τεχνικά έργα, τα συγκοινωνιακά δίκτυα, τα λιμάνια, τα αεροδρόμια κ.ά.

- Ο **ανθρώπινος** παράγοντας, δηλαδή ο πληθυσμός, η ιστορία, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, ο πολιτισμός, οι παραδόσεις, οι αρχές, τα ήθη, τα έθιμα, η παιδεία, η ιδεολογική ταυτότητα, η πολιτική ωριμότητα, η θρησκεία, οι επιστήμες κ.ά.
- Η **οικονομία** στην οποία περιέχονται οι πλουτοπαραγωγικές πηγές, τα τυχόν αποθέματα του υπεδάφους, του φυσικού αερίου, του πετρελαίου, του χρυσού, οι πρώτες ύλες, η βιομηχανική και τεχνολογική ανάπτυξη, η γεωργία, η κτηνοτροφία, το εμπόριο, η ναυτιλία, ο τουρισμός, οι εισαγωγές, οι εξαγωγές, κ.ά.

Η γεωπολιτική μπορεί να θεωρηθεί και ως «η γεωγραφία² της ισχύος».

² Βλ. Ορέστη Βιδάλη, «Το σύγχρονο γεωπολιτικό περιβάλλον και η εθνική μας πολιτική», Ευρωεκδοτική, 1988 σελ. 16, 22, κ. ε.

Μαθηματικοποιημένη σχέση³:

$$\text{Γεωπολιτική} = \text{Γεωστρατηγική} + \text{Γεωοικονομία}$$

Με βάση αυτή τη γενική τοποθέτηση θα αναλύσω πολύ περιληπτικά τη γεωπολιτική αξία της Κρήτης, γιατί μέσα σ' αυτήν θα εξεταστούν και τα Αστερούσια, αναλύοντάς τα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που έχουν. Με τις ανακοινώσεις που θα παρουσιαστούν από τους ομιλητές του Συνεδρίου θα επιτευχθεί η πληρέστερη ανατομία και η ολοκληρωμένη χαρτογράφηση των Αστερουσίων, όπως απεικονίζονται με το κόκκινο περίγραμμα στον χάρτη.

Η Κρήτη⁴ βρίσκεται περίπου στο γεωμετρικό κέντρο της λεκάνης της Ανατολικής Μεσογείου και αποτελεί τη μια κορυφή του στρατηγικού τριγώνου ΚΡΗΤΗ – ΚΥΠΡΟΣ – ΑΙΓΥΠΤΟΣ (ΣΟΥΕΖ).

Αποτελεί, επίσης, τον συνδετικό κρίκο τριών ηπείρων: ΕΥΡΩΠΗΣ - ΑΣΙΑΣ - ΑΦΡΙΚΗΣ.

⁴ Έχει έκταση 8.336 τ. χλμ., πληθυσμό 682.928 (απογραφή 2011), μήκος 260 χλμ., πλάτος 60 χλμ με το ελάχιστο στην Ιεράπετρα-Παχιά Άμμο 12 χλμ., και πάνω από 1000 χλμ. ακτές.

Είναι στρατηγική περιοχή μεγάλης σημασίας στην Ανατολική Μεσόγειο. Η προνομιακή της θέση, τα μεγάλα λιμάνια, τα αεροδρόμια και οι πλουτοπαραγωγικές πηγές της αποτελούν μόνιμη πρόκληση ανά τους αιώνες. Γι' αυτό, ανέκαθεν, η Κρήτη ήταν «το μήλον της έριδος» λαών και δυνάμεων για την κατοχή της. Φοίνικες, Αχαιοί, Δωριείς, Ρωμαίοι, Άραβες, Βενετοί, Τούρκοι, Αιγύπτιοι, Τούρκοι, Γερμανοί κ.ά. διαδοχικά την κατέλαβαν.

Είναι ένα πελώριο **αβύθιστο αεροπλανοφόρο** με τεράστιες δυνατότητες στην καρδιά της Μεσογείου.

Η Κρήτη συνιστά σπουδαία βάση ανεφοδιασμού των ναυτικών και αεροπορικών δυνάμεων, οι οποίες ενεργούν στη Μεσόγειο και τον ισχυρό βκτήρα μιας αερογέφυρας, για τη διακίνηση εφοδίων, μέσων και δυνάμεων από την Ελλάδα προ τη Μ. Ανατολή και τη Β. Αφρική. Αποτελεί τον χώρο υποδοχής των συμπτυσσόμενων δυνάμεων από την Ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά, οι οποίες μπορούν, αφού συγκεντρωθούν στην Κρήτη, να αναδιοργανωθούν και να συμμετέχουν στην άμυνά της ή να αποχωρήσουν προς τη Μ. Ανατολή, όπως ακριβώς έγινε μετά τη Μάχη της Κρήτης το 1941 από τα Νότια Παράλια και από τα Αστερούσια.

Χάρη στο εξαίρετο ανθρώπινο δυναμικό της, αποκτά ιδιαίτερη αξία. Ο πληθυσμός της είναι φιλόπατρις και γενναίος και αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα για την άμυνά της και κατάλληλα εξοπλισμένος, γίνεται άριστος πολεμιστής, όπως το επιβεβαιώνει η πολεμική μας ιστορία με τους «Κρήτες Πολεμιστές» ανά τους αιώνες. Οι Κρητικοί έλαβαν μέρος σε όλους τους πολέμους της Ελλάδας και σε πολλούς εθελοντικά.

Ο αδούλωτος και απροσκύνητος Κρητικός λαός και οι ποταμοί αίματος που έχυσε, για να ενωθεί επίσημα με την Ελλάδα (1η Δεκεμβρίου 1913) και να ακολουθήσει κοινή εθνική πορεία, παραμένει εθνική παρακαταθήκη. **Όλοι οι αγώνες της Κρήτης είχαν ως αντικειμενικό στόχο την Ένωσή της με την Ελλάδα.**

⁵ Στις 9 Δεκεμβρίου 1898 ο ύπατος Αρμοστής Πρίγκιπας Γεώργιος αποβιβάστηκε στη Σούδα και η Κρητική Πολιτεία διαρκεί, μέχρι την 1η Δεκεμβρίου 1913, περίπου 15 χρόνια, χωρίς να έχει ουσιαστική εθνική κυριαρχία και ελευθερία.

ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΑ

Τα Αστερούσια⁶ όρη ή απλά Αστερούσια, από τον βασιλιά Αστερίωνα, ή Κόφινας, γιατί ομοιάζουν με ανεστραμμένο κοφίνι, έχουν υψόμ.1231μ. και είναι η νοτιότερη μακρόστενη οροσειρά του Νομού Ηρακλείου της Κρήτης, μεταξύ της Πεδιάδας της Μεσαράς από Βορρά και του Λιβυκού Πελάγους από Νότο. Από Ανατολάς εκτείνεται μέχρι τις εκβολές του Αναποδάρη ποταμού και από Δυσμάς μέχρι το ακρωτήριο Λίθινο στα Μάταλα.

Διαστάσεις Οροσειράς⁷

Μέγιστο Μήκος: 48,1 χλμ.

Μέγιστο Πλάτος: 9,4 χλμ. (από το Ακρ. Τράχουλας μέχρι τα Βασιλικά Ανώγεια).

Έκταση⁸ 419,57 τετρ. χλμ.(όπως φαίνεται στο κόκκινο πολύγωνο στην εικόνα Κρήτη 2)

Στις 24 Σεπ.1908 η Κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας με Πρωθυπουργό τον Γεώργιο Ι. Παπαμαστοράκη, δικηγόρο από την Ανω Βιάννο, κήρυξε την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

⁶ Η ονομασία των Αστερουσίων σύμφωνα με τη Μυθολογία οφείλεται στον αρχαίο βασιλιά της Κρήτης Αστερίωνα, γιο του Τεκτόμου και της Κρηθέας, ο οποίος παντρεύτηκε την Ευρώπη, κόρη του Δία. Ωστόσο, υπάρχουν και πολλές άλλες εκδοχές ετυμολογίας του ονόματος που εκφεύγουν τα όρια της παρούσας εργασίας. Υπήρχε η πόλη Αστερουσία με ακρόπολη στην κορυφή του Κόφινας και η τεκμηρίωση ανήκει στην αρχαιολογική σκαπάνη και έρευνα!

⁷ Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού (ΓΥΣ/ΓΕΣ).

⁸ Ό.π.6.

Μήκη Ακτογραμμών⁹ (δαντελωτά)

Από Μάταλα μέχρι το Ακρωτήριο Λίθινον: 16,8 χλμ.

Από Ακρωτήριο Λίθινον μέχρι Τσούτσουρο: 74,6 χλμ.

Από Τσούτσουρο μέχρι τις εκβολές του Αναποδάρη ποταμού: 4,8χλμ

Συνολικό μήκος ακτογραμμής: 96,2χλμ.

Είναι μια ορεινή- ημιορεινή περιοχή άδενδρη, με απότομες βουνοπλαγιές, με μεταβαλλόμενο εδαφικό ανάγλυφο, απρόσιτο, δύσβατο σε πολλά σημεία, που βυθίζεται απότομα το νότιο τμήμα του στη θάλασσα, με ένα απάτητο, άγριο και ερημικό φυσικό κάλλος. Υπάρχουν περίπου 40 χωριά και οικισμοί με μικρό έως ελάχιστο πληθυσμό. Τα ορεινά χωριά τείνουν να σβήσουν!

Αποτελεί φυσικό τείχος προστασίας της πεδιάδας της Μεσαράς και της Κρήτης γενικότερα από πειρατές και εχθρούς από τον Νότο, ανά τους αιώνες, και ισχυρό εμπόδιο για την έξοδο από Βορρά προς το Λιβυκό Πέλαγος.

Τα αξιολογούμενα στοιχεία των Αστερουσιών είναι: το έδαφος, το οδικό δίκτυο, τα χωριά, οι οικισμοί, το κλίμα, οι Μονές, τα Μοναστήρια, οι σπηλιές, τα φαράγγια, οι ακτές, οι όρμοι, τα λιμάνια, η οικονομία, οι ασχολίες των κατοίκων, η ιστορία, ο πολιτισμός, τα ήθη και έθιμα των κατοίκων, οι παραδόσεις κ.ά.

⁹Ο. π.6 (ΓΥΣ/ΓΕΣ).

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΞΙΑ

Τα στοιχεία αυτά αναλύονται περιληπτικά συνδυαζόμενα, κυρίως, με όσα έπαιξαν ρόλο διαχρονικά στην ιστορία της Κρήτης.

Μινωική εποχή

Ας αρχίσουμε από τον Τρωικό πόλεμο, όπου έλαβε μέρος και το αρχαίο Ρύτιον¹⁰ το σημερινό Ροτάσι, με έξι ακόμη πόλεις της Κρήτης, με αρχηγό τον Ιδομενέα¹¹, όπως αναφέρει ο Όμηρος στην Ιλιάδα (Β 645-652).

ΡΟΤΑΣΙ (ΡΥΤΙΟΝ)

Η αρχαία πόλις Λεβήν των Αστερουσίων, το σημερινό Λέντα, υπήρξε το λιμάνι -τροφοδότης της αρχαίας Γόρτυνας (2500 π.Χ.) με την Αίγυπτο και τη Συρία, εξαιτίας των εμπορικών τους σχέσεων.

¹⁰ Βλ. Δετοράκη Θεοχάρη « Ιστορία της Κρήτης» Ηράκλειο 1990,σελ.50.Οι άλλες πόλεις ήταν: Κνωσσός, Γόρτυς, Λύκαστος, Μίλητος, Λύκτος και Φαιστός. και Ομήρου Ιλιάδα Β 645-652.

¹¹ Γιος του Δευκαλίωνα και εγγονός του βασιλιά της Κνωσού Μίνωα με περίπου 80 πλοία.

Άλλες αρχαίες πόλεις ήταν η Ίνατος (οικισμός Τσούτσουρος), η Λασαία (Καλοί Λιμένες) και το Μάταλλον (Μάταλλα). Αν συμπεριλάβουμε και τις δύο μεγάλες γειτονικές αρχαίες πόλεις, Φαιστό και Γόρτυνα, δίνουμε τη μέγιστη ιστορική και αρχαιολογική αξία της περιοχής. Περισσότερα θα διαβάσουμε στις εισηγήσεις των εκλεκτούς αρχαιολόγων.

Πρώτη Βυζαντινή Περίοδος(330-824 μ.Χ.)

Κατά την περίοδο αυτή τα Αστερούσια υπήρξαν ένα σπουδαίο κέντρο της Ορθοδοξίας με τον Μοναχισμό και τον Ασκητισμό, που, κυριολεκτικά, φώλιασε στις απρόσιτες σπηλιές και στα απόκρημνα φαράγγια σε όλα τα Αστερούσια. Ενδεικτικά αναφέρω το όρος Ράξος, το Αγιοφάραγγο, **το Μάρτσελο**, Ι.Μ. Κουδουμά, Τρεις Εκκλησιές κ.ά.

Πρώτη Βυζαντινή Περίοδος (330-824 μ.Χ.)

Δεύτερη Βυζαντινή Περίοδος (961-1204 μ. Χ.)

Νικηφόρος Φωκάς

Ο Νικηφόρος Φωκάς (912-969 μ.Χ.) ανέλαβε αυτό το εγχείρημα και με ισχυρό στόλο και στρατό αποβιβάστηκε¹² στην ακτή του Αλμυρού, δυτικά του Ηρακλείου και μετά από σκληρή πολύμηνη πολιορκία κατέλαβε στις 7 Μαρτίου του 961 το Φρούριο του Χάνδακα και στη συνέχεια απελευθέρωσε την Κρήτη από τους Άραβες.

Άγιος Ιωάννης ο Ξένος

¹² Με 700 πλοία, 72.000 πεζούς στρατιώτες και 5.000 ιππείς (Θ. Δετοράκη ό.π.σελ.150)

Μια μεγάλη φυσιογνωμία, ο Άγιος Ιωάννης ο Ξένος¹³, γεννημένος στο χωριό Σίβα των Αστερουσίων, κοσμέι την περίοδο αυτή την Ορθοδοξία. Προσέφερε ανεκτίμητο συγγραφικό και ιεραποστολικό έργο και κτίζοντας πληθώρα¹⁴ ιερών ναών, ερημητηρίων και μοναστηριών στην περιοχή, αλλά και στους Νομούς Ρεθύμνου και Χανίων.

Ενετοκρατία ή Βενετοκρατία στην Κρήτη (1204-1669 μ.Χ.)

Οι Ενετοί αποβιβάστηκαν και στο Δυτικό άκρο των Αστερουσίων στην περιοχή του Ακρωτηρίου Λίθινο για να την καταλάβουν τη Φαιστό, τη Γόρτυνα και όχι μόνο. Τα Αστερούσια κατά την περίοδο αυτήν αποτέλεσαν χώρο καταφυγής και απόκρυψης των Χριστιανών για να σωθούν με παράλληλη δημιουργία οικισμών και χωριών σε ορεινές περιοχές, όπως ο Αχεντριάς, η Εθιά, η Μουρνιά, οι Παρανύμφοι, ο Πλατανιάς, τα Καπετανιανά, η Κουμάσα, ο Κρότος, το Αντισκάρι, τα Πηγαδάκια κ.ά.

Η προσφορά των Αστερουσίων στην Ορθοδοξία από την αρχαιότητα είναι αξιόλογη με τους εκατοντάδες ναούς, μονές, ερημητήρια, ασκητήρια εξωκλήσια, μοναστήρια και τον σπηλαιώδη μοναχισμό που φώλιασε και επέζησε στις απόμερες σπηλιές και στα απρόσιτα ησυχαστήρια, σκήτες και μοναστήρια, όπου έβρισκαν καταφύγιο επιβίωσης και λατρείας οι κυνηγημένοι Χριστιανοί. Αξιόλογες νότιες Μονές είναι: στον Τσούτσουρο,

¹³ «Ο ΑΓΙΟΣ ΚΥΡ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΞΕΝΟΣ...», έκδοση, Ι.Μ. Οδηγήτριας, Σίβα 2015, από τον Σύλλογο Φίλων του Αγίου και της Ιεράς Μονής Οδηγήτριας.

¹⁴ Ό.π. «Ναών παμπόλλων ιδρυτής». Περισσότερα από 20 κτίσματα (ναούς, μονές, μετόχια, ασκητήρια) σελ. 100-115.

ΤΣΟΥΤΣΟΥΡΟΣ

στο Μαριδάκι,

ΜΑΡΙΔΑΚΙ

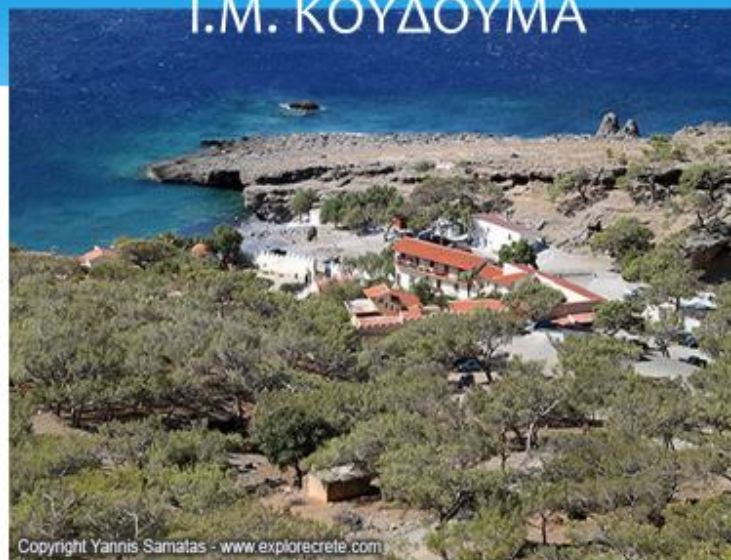
στον Άγιο Νικήτα, στις Τρεις Εκκλησιές,

ΤΡΕΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

στον Άγιο Ιωάννη, στη Ι. Μ του Κουδουμά,

Ι.Μ. ΚΟΥΔΟΥΜΑ

στη Μονή Απεζανών, στη Μονή της Οδηγήτριας

Ι.Μ. ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ

και η Μονή Μαρτσάλου.

Πρόσφατα, έγινε μια αξιόλογη θρησκευτική ανασκαφή (2011-2013) από τον αείμνηστο Ομότιμο Καθηγητή της Βυζαντινής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Αθανάσιο Παλιούρα¹⁵ (1937- 2014) στη θέση Λουσοῦδι (υψόμ.880μ), στον Κόφινα (υψόμ.1231μ), κοντά στα Καπετανιανά,

ΚΟΦΙΝΑΣ ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ (1231 μ.Χ.)

¹⁵ Υπηρέτησε στη Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών Πεζικού Ηρακλείου (ΣΕΑΠ), και τότε γνώρισε τη σύζυγό του Ελένη Λυδάκη από τον Χάρακα, έγινε Χαρακιανός, και συνέδεσε το όνομά του με τις ανασκαφές στο Λουσοῦδι.

και ανακαλύφθηκε η Μονή των Τριών Ιεραρχών, όπου έδρασε ο λόγιος μοναχός, Ιωσήφ Φιλάγγρης ή Φιλάγγριος (1335-1410), λόγιος, φιλόσοφος, δάσκαλος και στοχαστής του έργου του Αριστοτέλη, κυνηγημένος από το λατινόφρονο καθολικό ιερατείο του Χάνδακα. Στη Μονή αυτή υπήρξε και το αρχαιότερο «Πανεπιστήμιο» στον ελλαδικό χώρο, όπου διδασκόταν φιλοσοφία, ρητορική, λογική και ηθική. Υπάγεται στην Ι. Μ. Κουδουμά.

Πρόσφατα, αναστηλώθηκε ο ναός και στις 4 Μαΐου 2016 έγιναν τα θυρανοίξια και θεία λειτουργία μετά από 600 και πλέον χρόνια.

Τουρκοκρατία (1669-1830 μ. Χ. και 1840-1913 μ. Χ.)

Η Τουρκοκρατία στην Κρήτη κράτησε «267 έτη, 7 μήνες και 7 ημέραι»,

όπως αναγράφεται στο Φρούριο του Φιρκά στα Χανιά.

Η Κρήτη για μια δεκαετία 1830-1840 είχε παραχωρηθεί από τον Σουλτάνο στην Αίγυπτο στην τιμή των 21 εκατομμυρίων γροσίων.

Τα Αστερούσια κατά την περίοδο αυτήν ανέπτυξαν αξιόλογη πολεμική δράση με τη συμμετοχή τους σε όλες τις επαναστάσεις κατά των Τούρκων. Επίσης, τα μοναστήρια έγιναν καταφύγια, κρυψώνες και ορμητήρια των ε-

παναστατών και βοήθησαν ψυχικά, ηθικά, κοινωνικά και υλικά στον απελευθερωτικό αγώνα. Οι κυνηγημένοι Χαϊνήδες¹⁶ δρούσαν εναντίον των Τούρκων και παρέμεναν ασύλληπτοι μέσα στις απόκρημνες χαράδρες και τα απάτητα φαράγγια των Αστερουσίων και ήταν ο φόβος και ο τρόμος των Τούρκων.

Ιωάσαφ (Ιωάννης Μαρκάκης) ή Ξωπατέρας

Αναφέρω ενδεικτικά τον Ιωάσαφ (Ιωάννη Μαρκάκη) ή Ξωπατέρα¹⁷ έναν από τους φημισμένους Χαϊνήδες της Κρήτης, από το Πετροκεφάλι, που ανέπτυξε μια αξιόλογη δράση για την απελευθέρωση της Κρήτης από τον Τούρκο δυνάστη και συνεργάστηκε με τους Κόρακα, Κουρμούλη, Τσακίρη, Μαλικούτη, Κορνάρο κ.ά. Γνωστός Χαϊνής από την Εθιά ήταν και ο Γιώργος Καλεντάκης του Εμμανουήλ και ο Νικόλαος Γαρεφαλάκης¹⁸, που σκοτώθηκε στις 3 Φεβ. 1897 στη Μάχη των Αρχανών. Και, οπωσδήποτε, υπήρξαν και πολλοί άλλοι από τα Αστερούσια.

Το δίτομο έργο των «Ιστορικών Αρχείων» του ΓΕΣ «Αγώνες και Νεκροί 1830-1930¹⁹» εξιστορεί περιληπτικά τους αγώνες 100 χρόνων και περιέχει περίπου 60.000 ονόματα νεκρών- ηρώων, των Κρητικών Επανάστασεων (1830-1896), του Ελληνοτουρκικού Πολέμου 1897 (8 Απρ. - 8 Μαΐου), του Μακεδονικού Αγώνα (1904 -1908), των Βαλκανικών Πολέμων (1912 - 1913) του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου (1914 -1918) της Εκστρατείας στη Μεσημβρινή Ρωσία (1918 - 1919) και της Μικρασιατικής Εκστρατείας (1919 -1923), όπου

¹⁶ Ονομασία των Τούρκων, που σήμαινε τον αχάριστο, τον προδότη, Στην πεδιάδα της Μεσαράς έδρασαν Ιωάσαφ (Ιωάννης Μαρκάκης ή Ξωπατέρας), οι αδελφοί Λεράτοι, ο Μιχ. Μαλικούτης, ο Γεώργιος Ρωμανός, ο Πετρογιάννης, ο Νικ. Τσακίρης, ο Μιχαήλ Κόρακας κ.π.ά.

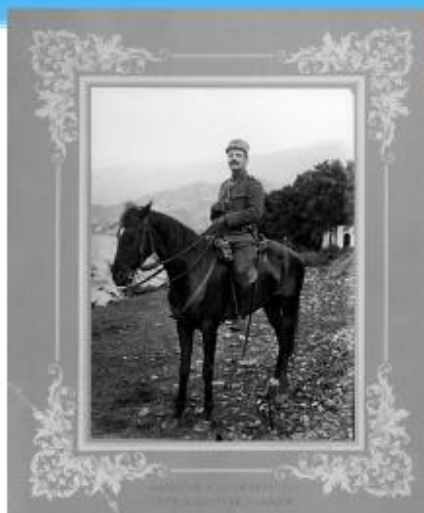
¹⁷ Ιερά Μονή Οδηγήτριας 2013 και Διαδίκτυο: www.imodigitrias.gr

¹⁸ Αναγράφεται στο Μνημείο Πεσόντων της Κοινότητας Εθιάς, που βρίσκεται στο Ροτάσι. Στη Μάχη αυτή 500 Κρητικοί εξουδετέρωσαν 2000 Τούρκους

¹⁹ Έκδοση ΥΠΑΜ, 1930. Έχει μηχανογραφηθεί από τη Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού του ΓΕΣ.

πολέμησαν και από τα χωριά των Αστερουσίων και τα ονόματα των νεκρών έχουν δοθεί στις κοινότητες, που τα ζήτησαν, για την ανέγερση των τοπικών μνημείων πεσόντων.

Στρατηγός Γεώργιος Κατεχάκης

Αξίζει εδώ να μνημονεύσω τον Υποστράτηγο Γεώργιο Κατεχάκη²⁰ (1881-1939) από την Πόμπια Αστερουσίων που υπήρξε μια καταξιωμένη στρατιωτική και πολιτική προσωπικότητα. Με το ψευδώνυμο Καπετάν Ρούβας, ήταν ο Γενικός Αρχηγός του Μακεδονικού Αγώνα και επιπλέον έλαβε μέρος σε όλους του αγώνες που προανέφερα στην προηγούμενη παράγραφο. Διετέλεσε Υπουργός Στρατιωτικών τρεις φορές (1924, 1930 και 1933) και Γενικός Διοικητής Θράκης (1922) και Κρήτης (1928). Η Τάξη της ΣΣΕ 2017 (2013²¹-2017) φέρει τιμητικά το όνομά του, καθώς και κεντρική λεωφόρος στην Αθήνα που δίνει και το όνομα «Στάση Κατεχάκη» σε στάση του Αττικού Μετρό.

Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος- Γερμανική Κατοχή-Αντίσταση (1941-1944)

Από τις αρχές του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, η Κρήτη τράβηξε την προσοχή των αντιπάλων. Μετά την εισβολή των Γερμανών στην Ελλάδα και την αποτυχία διατήρησης του ηπειρωτικού της εδάφους, οι Συμμαχικές δυνάμεις

²⁰ Ο Υποστράτηγος Πεζικού Γεώργιος Κατεχάκης γεννήθηκε το 1881 στον Πλάτανο- Πόμπιας Ηρακλείου Κρήτης. Αποφοίτησε ως Ανθυπολοχαγός Πεζικού από τη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1902. Πήρε μέρος στον Μακεδονικό Αγώνα (1903-1906) με τα ψευδώνυμα Καπετάν Ρούβας και Αποστόλου Γεώργιος και στους Βαλκανικούς Πολέμους. Αποστρατεύθηκε με το βαθμό του Υποστρατήγου το 1920. Εκλέχθηκε Πληρεξούσιος Ηρακλείου στη Δ΄ Εθνοσυνέλευση (1924) και Γερουσιαστής Ηρακλείου (1929). Διετέλεσε τρεις φορές Υπουργός Στρατιωτικών (1924, 1930-1933) και Γενικός Διοικητής, Θράκης (το 1922) και Κρήτης (το 1928). Απεβίωσε στις 22 Απριλίου 1939.

²¹ Διοικητής της ΣΣΕ το 1913 ήταν ο Υποστράτηγος Κωνσταντίνος Γ. Βελεγράκης, από την Εθιά.

υποχώρησαν στην Κρήτη. Δυστυχώς, όμως, οι Βρετανοί την είχαν αφήσει **ανοργάνωτη** και δεν μπόρεσαν να την διατηρήσουν.

Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος-Γερμανική Κατοχή- Αντίσταση (1941-1944)

Μετά την κατάληψη της Κρήτης, αναπτύχθηκαν στα βουνά της πολλές αντιστασιακές ομάδες, οι οποίες προκάλεσαν σημαντικές απώλειες στον κατακτητή, αλλά το κυριότερο είναι ότι υποχρέωσαν τους Γερμανούς και Ιταλούς να διατηρούν πολλές και ισχυρές δυνάμεις πάνω στο νησί μας.

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στην Κρήτη, στη βίλα «Αριάδνη» απέναντι από την Κνωσό του Ηρακλείου, υπογράφηκε το **τελευταίο έγγραφο** της παράδοσης των γερμανικών δυνάμεων στις 22.30 της 9ης Μαΐου 1945 και ίσχυσε από τις 10.00 της 10ης Μαΐου 1945.

Η Εθνική Αντίσταση στην Κρήτη ήταν η πρώτη, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στην Ευρώπη κατά το Β΄ ΠΠ. Η αδάμαστη και απροσκύννητη ψυχή του κρητικού λαού δεν λύγισε, δεν υπέκυψε στη σκληρή γερμανο-ιταλική κατοχή του νησιού και το πλήρωσε ακριβά με θυσίες, ολοκαυτώματα και καταστροφές.

Ιδιαίτερα, σημαντική ήταν η συμβολή των Αστερουσίων μετά τη Μάχη της Κρήτης (20 Μαΐου-29 Μαΐου 1941), στην απόκρυψη, συντήρηση και υποβοήθηση των εγκλωβισμένων Άγγλων-Νεοζηλανδών-Αυστραλών στην Κρήτη, για να διαφύγουν προς τη Μέση Ανατολή και ως Κέντρο Πληροφοριών του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής κατά την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης 1941-1944.

Πολλές αντιστασιακές οργανώσεις δημιουργήθηκαν αμέσως σ' όλη την Κρήτη και άρχισαν να δραστηριοποιούνται δυναμικά.

Ταγματάρχης Αλέξ. Ραφτόπουλος

Αξιόλογη για τα Αστερούσια ήταν η Κρητική Επαναστατική Επιτροπή (ΚΕΕ) της 3^{ης} Αυγούστου 1941 και στο σχετικό Πρωτόκολλο²² που συντάχθηκε στους Φιλίππους Αστερουσίων, καθορίστηκαν οι λεπτομέρειες της δράσης, κώδικες επικοινωνίας, όρκος, συνθηματικά αναγνώρισης των μνημένων «ελαφρά τριβή του κάτω μέρους της ρινός²³». Πρωτεργάτης και Αρχηγός ήταν ο εικονιζόμενος Ταγματάρχης Αλ. Ραφτόπουλος. Υπέγραψαν το πρώτο Πρωτόκολλο οι παρόντες²⁴ και αυτοί αποτέλεσαν τη βάση της Αντίστασης, της Μυστικής Οργάνωσης και του Δικτύου Πληροφοριών των Αστερουσίων και της ευρύτερης περιοχής. Αργότερα, προστέθηκαν και άλλοι²⁵ και ανασυγκροτήθηκε σε Κρητική Εθνική Επαναστατική Επιτροπή (ΚΕΕΕ). Στην οργάνωση μνηθήκαν από όλα τα χωριά των Αστερουσίων και ευρύτερα με έμπιστα άτομα που βοήθησαν παντοιοτρόπως την οργάνωση. Αναφέρω, ως Εθιανός, τους Εθιανούς, Μιχαήλ Γαρεφαλάκη, Ιωάννη Κουτεντάκη, τον πατέρα μου, Δημήτριο Κακουδάκη²⁶ (Λεφούτσο), τον παπά Γιάννη Κ. Βελεγράκη. Και επιβάλλεται όντας στον Πύργο να μνημονεύσουμε τον Αλέξανδρο

²² Γεωργίου Κάββου, «Γερμανο-ιταλική κατοχή και αντίσταση της Κρήτης 1941-1945», Ηράκλειο 1991 σσ 45-50. Ο Γεώργιος Ι. Κάββος (Ανώγεια Μυλοποτάμου 1909- Ηράκλειο 1991), απόφοιτος της ΣΣΕ, αποστρατεύτηκε Αντισυνταγματάρχης το 1950. Το παραπάνω βιβλίο, καθώς και τα «Πολεμικά Ημερολόγια. Αλβανικό Μέτωπο- Μέση Ανατολή» εκδόθηκαν και κυκλοφόρησαν μετά τον θάνατό του. (Διαδίκτυο με το ονοματεπώνυμό του.)

²³ Ο.π. σελ. 46.

²⁴ Ραφτόπουλος Αλέξανδρος, Ταγματάρχης, Αρχηγός. Ραπτάκης Χαράλαμπος, Τλαρχος. Φιλιππάκης Μιχαήλ, Ταγματάρχης. Αγγελάκης Ιωάννης, Ταγματάρχης. Αυλητής Ιωάννης, Υπολοχαγός. Χαραλαμπίδης Γεώργιος, Ανθυπολοχαγός. Κωνσταντόπουλος Αντώνιος, Υπολοχαγός και Φάκαρος Αντώνιος Ανθυπολοχαγός (μετάταξη στο Ναυτικό στη Μ. Ανατολή).

²⁵ Άννας Μανουκάκη-Μεταξάκη «Πολεμικά Ημερολόγια Αντώνη Φάκαρου & Γιώργη Κουτεντάκη 1941-1942», Δήμος Ηρακλείου 2011, σσ 162-170. Αγγελιδάκη Γεώργιο, Δικηγόρο, από τον Χάρακα..Γαλανάκη Ανδρέα, Έφεδρος Αξιωματικό, από το Σχοινιά.Κουτεντάκη Γεώργιο, Δικηγόρο (Έφεδρος Λοχαγός), από τα Καστελιανά. Κονδυλάκη Νικόλαο. Κατσαράκη Νικόλαο, κτηματία, από την Άνω Βιάννο και Λουλάκη Νικόλαο.

²⁶ Ο.π.152.

Εληώτη, τον Κωνσταντίνο Καπελάκη και τον Στυλιανό Βελεγράκη. Πολλά ονόματα αναφέρονται στο βιβλίο του Αντισυνταγματάρχη Γεωργίου Κάββου, στο βιβλίο της εκλεκτής φιλόλογου και ερευνήτριας κ. Άννας Μανουκάκη-Μεταξάκη «Πολεμικά Ημερολόγια Αντώνη Φάκαρου & Γιώργη Κουτεντάκη 1941-1942», και στο βιβλίο «Ο Πύργος και οι Τρεις Εκκλησιές στον Πόλεμο του 1940» του κ. Ζαχαρία Καλοχριστιανάκη.

Παράλληλα, έπρεπε να ενδιαφερθούν οι Κρητικοί για την απόκρυψη, διατροφή, περίθαλψη των Άγγλων, Αυστραλών, Νεοζηλανδών, που είχαν μείνει στην Κρήτη και είχαν καταφύγει στα χωριά των νοτίων ακτών του Νησιού. Σε όλα τα χωριά των Αστερουσίων υπήρχαν κυνηγημένοι σύμμαχοι. Εκεί βρήκαν προστασία από τους κατοίκους μέχρι να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες να φύγουν από τα νότια παράλια των Αστερουσίων.

Οι σπουδαιότερες περιοχές ήταν: ο Τσούτσουρος, το Μαριδάκι, ο Άγιος Νικήτας (ήταν ο μυστικός σταθμός ασυρμάτων), το Ακρωτήριο Κέρκελος κοντά στον Άγιο Νικήτα, οι Τρείς Εκκλησιές, η Μονή Κουδουμά και άλλες.

Ο Διοικητής των Ιταλικών Δυνάμεων (Μεραρχία Σιένα) Υποστράτηγος Άγγελος Κάρτα²⁷ μετά τη αποχώρηση της Ιταλίας 8 Σεπ. 1943, από τον Άξονα, κυνηγημένος από τους Γερμανούς και επικηρυγμένος με 30.000.000 δρχ. με τη βοήθεια Κρητικών Ανταρτών και του Βρετανού Ταγματάρχη Πάτρικ Λη Φέρμορ οδηγήθηκε στο Μαριδάκι, στη θέση Απλατανάκι στη Μάντρα του Βασίλη Κωνιού, από τα Φαβριανά Αστερουσίων, όπου παρέμενε 4 μέρες και στις 20 Σεπ. 1943 με σκάφος από το Μαριδάκι μαζί με επιτελείς του έφυγε προς τη Μέση Ανατολή.

Τα Αστερούσια ήταν ο βατήρας σωτηρίας, επιβίωσης και απόκρυψης των Βρετανών, των Νεοζηλανδών, των Αυστραλών και των καταδιωκόμενων Ελλήνων από τους Γερμανούς και Ιταλούς, προκειμένου να διασωθούν και να διαφύγουν προς την Αίγυπτο.

---

²⁷ Γεωργίου Κάββου «Γερμανο-ιταλική κατοχή και αντίσταση της Κρήτης 1941-1945», Ηράκλειο 1991, σσ375-376.

«Στις 17/9/1941 από τον όρμο του Μαριδακίου ξεκίνησαν για την Αίγυπτο οι 11 «αργοναύτες»- αγωνιστές²⁸ με μια μικρή ψαρόβαρκα την «Αργώ II» για να ενημερώσουν την εκεί Ελληνική Κυβέρνηση για τη δημιουργία της αντιστασιακής οργάνωσης «Κρητική Εθνική Επαναστατική Επιτροπή» για τους κινδύνους των κρυπτόμενων αγωνιστών μας ντόπιων και ξένων στα Αστερούσια. Μετά την αίσια έκβαση του ταξιδιού, υποβρύχια με σημείο προσέγγισης το γειτονικό ακρωτήριο «Κέρκελος» παραλάμβαναν και φυγάδευαν τους διωκόμενους²⁹».

Μετά από ταξίδι 4 ημερών τους περιμάζεψε ένα αγγλικό αντιτορπιλικό 35 μίλια, έξω από την Αλεξάνδρεια³⁰. Περισσότερα και εκτενέστερα θα ακούσουμε από τον κ. Αλέξανδρο Κατσαπρακάκη, που τα έχει αποτυπώσει στο βιβλίο του «ΑΧΕΝΤΡΙΑΣ» και φέτος τον Ιούνιο παρουσιάστηκε και στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας, στο Φάληρο, με εξαιρετική επιτυχία.

Από τις ακτές και τα λιμανάκια³¹ των ακτών των Αστερουσίων διοχετεύτηκαν όπλα και πυρομαχικά στους αγωνιστές της εθνικής αντίστασης.³²

Αν αντιπαραβάλουμε την αντίσταση του Κρητικού λαού με τις εκτελέσεις και τα αντίποινα των Γερμανών και Ιταλών, η πλάστιγγα θα γύρει υπέρ των Γερμανών, γιατί οι αντιδράσεις των ήταν απάνθρωπες, ανελέητες και οδυνηρές στον άμαχο και αθώο λαό. Ωστόσο, η αντίσταση αυτή είχε ένα μεγάλο πλεονέκτημα στην έκβαση του Β΄ΠΠ, γιατί κράτησε πάνω στο νησί αγκιστρωμένες και υπό πίεση και εγρήγορση, δύο Μεραρχίες Γερμανών και μία Ιταλών την περίοδο που τις είχαν μεγάλη ανάγκη στη Μ. Ανατολή και στο Ρωσικό Μέτωπο Επιχειρήσεων.

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα Αστερούσια αποτελούν μια ιδιαίτερη γεωγραφική περιοχή της Κρήτης με θαλάσσια και πεδινά όρια, με φτωχό και δύσβατο οδικό δίκτυο με πολλά φαράγγια, με ανεξερεύνητα θαλάσσια και χερσαία σπήλαια με ανεξήγητα φαινόμενα (Τσούτσουρος), αποκαλούμενα δίκαια και «Μυστήριο Βουνό».

²⁸ Οι «αργοναύτες» ήταν: Φάκαρος, Δεληβασίλης, Στρωματιάς, Σμυρνάκης, Σολωμονίδης, Τζων, Αναστάσης, Μαθιούς, Χρήστος, Φράγκι, Χιούζ.

²⁹ Αλεξάνδρου Κατσαπρακάκη «ΑΧΕΝΤΡΙΑΣ...» 2015, σελ. 205. Αναγράφεται στο Μνημείο της Εθνικής Αντίστασης στον Άγιο Νικήτα του Αχεντριά.

³⁰ Ο.π.22 σελ 301-306

³¹ Αντώνη Κ. Σανουδάκη «Καπετάν Μπαντουβά Απομνημονεύματα» Κνωσός 1979, σελ. 175 «...από Άρβη μέχρι Τρεις Εκκλησίες» υπάρχουν 300 λιμανάκια

³² Ο. π. σελ 142-143 κ. ε.

Οι κάτοικοι των Αστερουσίων παραμένουν πιστοί στα ήθη και τα έθιμα, στις παραδόσεις και στις καλές και κακές συνήθειες (όπως είναι η ζωοκλοπή, που υπήρξε και παραμένει μια μάστιγα που οργιάζει).

Τα Αστερούσια φιλοξένησαν και συντήρησαν επί αιώνες τον μοναχισμό, που ανέδειξε μεγάλες μορφές, αξιόλογες Μονές και Μοναστήρια, που υπήρξαν ακοίμητοι φρουροί της Ορθοδοξίας και πολλά διατηρούνται μέχρι σήμερα. Το υψηλό θρησκευτικό συναίσθημα των κατοίκων έκτισε και συνεχίζει να κτίζει εκκλησίες στα Αστερούσια αποκαλούμενα επάξια «το Άγιο Όρος της Κρήτης».

Το δίκτυο πληροφοριών στα χωριά των Αστερουσίων κατά τη διάρκεια της κατοχής απέδωσε άριστα αποτελέσματα και διέσωσε πολλούς κυνηγημένους ανθρώπους. Δυστυχώς, υπήρξαν και δωσίλογοι³³!

Συμμετείχαν με πολλά θύματα και θυσίες, μάρτυρες και ήρωες σε όλους τους αγώνες της Κρήτης -και μάλιστα εθελοντικά- όπως προκύπτει από τα μνημεία και τις προτομές των πεσόντων στα χωριά των Αστερουσίων.

Ανέδειξαν και αναδεικνύουν πολλούς αξιόλογους πνευματικούς ανθρώπους που έδρασαν και δρουν στην περιοχή, στην Κρήτη, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Τέλος, φιλοξενήθηκαν και εγκαταστάθηκαν στα Αστερούσια πολλοί πρόσφυγες ομογενείς από τη Μ. Ασία το 1923, που αφομοιώθηκαν απόλυτα με τους κατοίκους, όπως θα ακούσουμε από τον αγαπητό φίλο κ. Ζαχαρία Καλοχριστιανάκη.

Το τετραήμερο Συνέδριο θα αναδείξει γεωπολιτικά τα Αστερούσια και εκτιμώ ότι τα Πρακτικά (Acta), που θα εκδοθούν, θα αποτελέσουν μια πηγή γνώσης, αναφοράς και έμπνευσης και θα δώσουν το έναυσμα για εκτενέστερες μελέτες, έρευνας και αξιοποίησης της περιοχής στο Παρόν και στο Μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γεωργίου Κάββου, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945*, Ηράκλειο 1991.
2. Στρατηγού ε. α. Ορέστη Βιδάλη, *Το σύγχρονο γεωπολιτικό περιβάλλον και η εθνική μας πολιτική*, Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1988.
3. Θεοχάρη Δετοράκη, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1990.

---

³³ Γεωργίου Χ. Καρτσωνάκη, Δικηγόρου Ηρακλείου, « 70 Χρόνια από τις εκτελέσεις στην Πλώρα» (Πόμπια).Εξαιρετική ιστορική μονογραφία (1 Ιουν. 2012).

4. Ζαχαρία Δημ. Καλοχριστιανάκη, *Ο Πύργος και οι Τρεις εκκλησιές στον πόλεμο του 1940*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2008.54.V. Berard, *Κρητικές Υποθέσεις, Τροχαλία*, Αθήνα 1994.
5. Άννας Μανουκάκη-Μεταξάκη, *Πολεμικά Ημερολόγια Α. Φακάρου & Γ. Κουτεντάκη 1941-1942*, Δήμος Ηρακλείου 2011.
6. Αντώνη Κ. Σανουδάκη, *Καπετάν Μπαντουβά Απομνημονεύματα*, Κνωσός, 1979.
7. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η Μάχη της Κρήτης*, Αθήνα, 1967.
8. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (8 Τόμοι)*, Αθήνα, 1999.
9. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Μητρώα Αξιωματικών*.
10. Αλεξάνδρου Κατσαπρακάκη, *Αχεντριάς...*, Ηράκλειο. 2015.
11. Victor Berard, *Κρητικές υποθέσεις*, Τροχαλία, Αθήνα, 1994
12. Διαδίκτυο.
13. Ομήρου Ιλιάδα.
14. Ι. Μ, Κουδουμά.
15. Ι. Μ. Οδηγήτριας.
16. Κωνσταντίνου Κούρου, *Γεωπολιτική και Ελλάδα*, Έσσοπτρον, Αθήνα 2001.
17. Ο ΑΓΙΟΣ ΚΥΡ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΞΕΝΟΣ...», έκδοση, Ι.Μ. Οδηγήτριας, Σίβα 2015, από τον Σύλλογο Φίλων του Αγίου και της Ιεράς Μονής Οδηγήτριας.
18. Ιωάννη Λουκά, *Η Γεωπολιτική*, Τροχαλία, Αθήνα 2000.
19. Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού (ΓΥΣ).
20. Γιάννη Νικολάου Μάντακα, *Μακεδονικός Αγώνας 1903-1908*, Χανιά, 2005.